

Magdalena Kozera

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

SPOŁECZNY ASPEKT PRZEDSIĘBIORCZOŚCI ROLNIKÓW

SOCIAL ASPECT OF FARMERS ENTREPRENEURSHIP

Słowa kluczowe: przedsiębiorczość, kapitał społeczny, rozwój lokalny, inicjatywy lokalne
Key words: entrepreneurship, social capital, local development, local initiative

Synopsis. W artykule zaprezentowano istotę i znaczenie przedsiębiorczości rolników dla rozwoju społecznego regionu. Podkreślono egzogeniczny charakter przedsiębiorczości, która stymuluje rozwój lokalnych organizacji, a przez to w sposób pośredni i bezpośredni wpływa na poprawę sytuacji społeczno-ekonomicznej regionu.

Wstęp

Znaczenie nietradycyjnych form zasobów gospodarczych, określanych mianem kapitału społecznego i intelektualnego, mimo utrudnień natury pomiarowej, potwierdzono historycznymi już wynikami badań przedsiębiorstw przemysłowych i usługowych. Mniej liczne, ale nie jednostkowe dociekania i analizy problemu dotyczą również przedsiębiorstw rolniczych i gospodarstw rolnych. Przedmiotem opisu jest m.in. oddziaływanie jakościowych komponentów tego kapitału na wyniki ekonomiczne polskich gospodarstw rolnych, a także na zrównoważony rozwój obszarów wiejskich. Badania w tym zakresie podejmowali m.in.: Duczkowska-Małysz 1993, Kłodziński, Rosner 2000, Marcysiak, Szarek 2006, Nowak 2009, Stańko 2009, Stawicka 2009 oraz wielu innych. Stwierdzano niedostatek wiedzy i wykształcenia, dysproporcje między obszarami wiejskimi i miejskimi, brak środków na rozwój, niewielkie społeczne zaangażowanie rolników i podobne. Tymczasem integracja z Unią Europejską przyczyniła się w sposób wyraźny do rozwoju polskiego rolnictwa zarówno na polu ekonomicznym jak i społecznym, stanowiąc początkowo hasło-straszak do jednoczenia się przeciwko, a z czasem bodziec do organizowania się w celu wykorzystania pojawiających się szans rozwojowych. Niezależnie od pobudek istotnym elementem uruchomienia działań aktywizujących polskich rolników była i jest ich indywidualna przedsiębiorczość rozumiana jako forma aktywności zmierzającej do pozyskania i wykorzystania możliwych do zdobycia zasobów. Zaowocowało to powstaniem licznych organizacji o zróżnicowanych formach i charakterze, których zasadniczym celem stało się dążenie do zaspokojenia szerokiego wachlarza potrzeb polskich rolników od sfery produkcyjno-ekonomicznej do społeczno-kulturalnej.

Celem artykułu było ukazanie lokalnych inicjatyw rolniczych przez pryzmat ich autorów, liderów dzielących z pozytywnym skutkiem swoje osobiste zaangażowanie między własne gospodarstwo i otoczenie społeczne.

Przedsiębiorca i przedsiębiorczość

Obserwując ludzi, ich sposób działania i postawy można zauważyć różnice, ale i podobieństwa. Wynika to z faktu, że każdy człowiek ma względnie stałe i charakterystyczne cechy, które określa się mianem osobowości. Jej elementarne cechy są w części dziedziczne (np. temperament), a w części ukształtowane w procesie socjalizacji pod wpływem warunków otoczenia społecznego. Osobowość decyduje o sposobie przeżywania i rozumienia świata, sposobie działania i kontaktach z innymi ludźmi. Głównymi cechami osobowości przedsiębiorczej jest [Barcik 2008]:

- nastawienie na pracę z ludźmi, ale ukierunkowane na osobiste korzyści,
- pragnienie posiadania władzy, pieniędzy, wpływu na innych,
- umiejętność kierowania, przewodzenia, przekonywania do celów organizacyjnych i osiągnięć ekonomicznych.

W praktyce typ „czystego” przedsiębiorcy występuje bardzo rzadko, a osobowość określona jest zwykle przez dominujące cechy jednostki badawczo-realistycznej albo społeczno-przedsiębiorczej.

Przedsiębiorca to człowiek, który organizuje i prowadzi działalność gospodarczą oraz podejmuje związane z nią ryzyko. To osoba, która potrafi pozyskać innych ludzi i środki oraz efektywnie je przetworzyć dla dobra własnego i grupy społecznej, w której działa. Przedsiębiorca to również człowiek, którego przedsięwzięcia mają znaczący wpływ na otoczenie ekonomiczne, społeczne i polityczne danego kraju.

W literaturze dominuje pogląd, że przedsiębiorczość jednostki jest cechą o podłożu psychiczno-socjologicznym [Dietl 1994]. Nie każdy może się jej nauczyć. Wiedza i przygotowanie zawodowe mogą pobudzić i rozwinąć przedsiębiorczość, ale niezwykle ważną rolę odgrywają cechy osobowości o charakterze psychologicznym, w przewadze dziedziczne i socjologicznym, rozwijane przez środowisko, w którym człowiek się wychowuje i zdobywa doświadczenie. Praktyczne urzeczywistnienie ludzkiej przedsiębiorczości wymaga ponadto określonych uwarunkowań społeczno-ekonomicznych, umożliwiających jej rozwijanie i wykorzystanie w działalności gospodarczej. Wśród atrybutów przedsiębiorcy wyróżnia się:

- cechy osobowe, takie jak potrzeba osiągnięć, pracowitość, zaradność, kreatywność, wyobraźnia i fantazja, inteligencja, elastyczność w działaniu, skłonność do podejmowania ryzyka, odwaga, niezależność, skłonność do przywództwa,
- umiejętności efektywnego wykorzystania zasobów oraz podejmowania skutecznych decyzji warunkujących powodzenie prowadzonej działalności,
- cechy behawioralne zapewniające umiejętność zarządzania i kierowania ludźmi,
- prezentowane postawy rozumiane jako zespół wyznawanych i realizowanych wartości, które decydują o etycznym postępowaniu, zgodnym z obowiązującymi w danym społeczeństwie regułami postępowania opartymi na powszechnie akceptowanych zasadach wynikających z tradycji i kultury oraz normami prawnymi o charakterze nakazów i zakazów, ustalającymi odpowiedzialność za nieprzestrzeganie prawa; wśród tych postaw należy wymienić takie, jak: tolerancja – umożliwiająca porozumienia i kompromisy warunkujące rozwój przedsiębiorstwa; otwarcie na inne kultury i wyznawane wartości, społeczną odpowiedzialność za przedsiębiorstwo i zatrudnionych w nim pracowników oraz skutki prowadzonej działalności dla następnych pokoleń [Dietl 1994, Barcik 2008].

Szeroki wachlarz cech przesadzających o byciu osobą przedsiębiorczą, a zwłaszcza osobą w typie społeczno-przedsiębiorczym sprawiają, że w rzeczywistości gospodarczej liczba faktycznych przedsiębiorców-liderów lokalnego rozwoju, jest niewielka.

Przedsiębiorczość jako cecha rolników

Z punktu widzenia rozważań o roli przedsiębiorczości dla rozwoju społecznego istotny jest aspekt umiejętności wykorzystania jej atrybutów nie tylko dla poprawy własnej sytuacji ekonomicznej, ale przede wszystkim do zaangażowania się na rzecz poprawy statusu całej lokalnej społeczności. Ten aspekt wielokrotnie podejmuje w swoich publikacjach Fedyszak-Radziejowska [2000, 2002]. Autorka podkreśla m.in., że postawy przedsiębiorcze są warunkiem poprawy poziomu życia mieszkańców wsi i obszarów wiejskich. Inni autorzy akcentują przedsiębiorczość rozumianą jako działalność na własny rachunek, która przyczynia się do wykorzystania zasobów siły roboczej, sprzyja rozwojowi wielofunkcyjności wsi, przysparza nowych miejsc pracy, stanowi przesłankę zdobycia nowego zawodu, a w efekcie przekwalifikowywanie się mieszkańców wsi [Stańko 2009]. Z punktu widzenia rozważań podjętych w opracowaniu niewspółmiernie istotniejsza wydaje się nieekonomiczna rola przedsiębiorczości jako czynnik zmian świadomości ludności wiejskiej. W tym aspekcie przedsiębiorczość przyczynia się do zmniejszenia nieporadności i beczynności ludności wiejskiej, zastępując ją aktywnymi działaniami na rzecz uzyskania niezależności ekonomicznej i poprawy warunków życia. Tak rozumiana przedsiębiorczość angażuje nie tylko samych przedsiębiorców, ale przyczynia się także do aktywizacji całej społeczności lokalnej. Spychalski [2005] podstawy przedsiębiorczości przedstawia w formie piramidy determinantów, u podstaw której umieszcza czynniki materialne, których posiadanie stanowi punkt wyjścia do rozwoju kapitału ludzkiego. Kapitał ten w oparciu o dostęp do rozwiązań instytucjonalno regulacyjnych podlega doskonaleniu i dalszemu rozwojowi, a jego wynikiem jest ukształtowanie postaw przedsiębiorczych i prospołecznych (określanych też jako wartości duchowe sprzyjające rozwojowi klimatu przedsiębiorczości). Wychodząc z tego założenia można przyjąć, że wraz ze zwiększonym poziomem dóbr materialnych i subiektywnego poczucia dobrobytu wzrastać będzie również egzogeniczna przedsiębiorczość rolników, a jej efekty przekładać się będą na rozwój zamożności środowiska, z którego się wywodzą. Tezę tę potwierdzają wyniki przeprowadzonych badań.

Rolnicy – liderzy rozwoju społeczno-gospodarczego

Badaniami objęto rolników powiatu czarnkowsko-trzcianeckiego. Warunki naturalne tego powiatu, znaczna lesistość oraz niska jakoś gleb, sprawiają, że prowadzenie działalności rolniczej na jego terenie nie należy do łatwych. Działalność taką prowadzi łącznie 7093 gospodarstwa (o przeciętnej powierzchni użytków rolnych 8,7 ha), z tego 4886 to podmioty powyżej 1 ha (o przeciętnej powierzchni 12,6 ha). Cechą wyróżniającą powiat na terenie województwa jest fakt, że ponad 70% gruntów skoncentrowanych jest w gospodarstwach o powierzchni przekraczającej 15 ha. Szacuje się, że spośród wszystkich gospodarstw powiatu zaledwie 46,5% ma charakter towarowy, tj. produkuje na rynek i utrzymuje się ze sprzedaży produktów roślinnych i zwierzęcych. Mimo tak niesprzyjających rozwojowi intensywnego rolnictwa

uwarunkowań wiele z funkcjonujących tu gospodarstw rolnych o zróżnicowanych kierunkach działalności osiąga dobre i bardzo dobre wyniki. Dotyczy to zwłaszcza gospodarstw trzodowych, mlecznych oraz licznych w tym rejonie gospodarstw rybackich, a także agroturystycznych. Co więcej gospodarstwa te, a zwłaszcza osoby je prowadzące stanowią trzon grupy lokalnych liderów decydujących o tempie rozwoju społeczno-gospodarczego regionu.

Przykładem zaangażowania w działania tego typu może być powołanie do życia w 2006 roku Czarnkowsko-Trzcianeckiej Lokalnej Grupy Działania. Grupa powstała w oparciu o pilotażowy program „Leader+” jako efekt współpracy przedstawicieli władz lokalnych, prywatnych przedsiębiorców oraz przedstawicieli sektora społecznego. Praktycznym aspektem jej działalności jest m.in. udzielanie dotacji przedsiębiorcom, rolnikom, organizacjom pozarządowym i samorządom związanych z wdrażaniem Lokalnej Strategii Rozwoju. Większość działań grupy realizowanych jest w ramach osi 4 „Leader PROW na lata 2007-2013”. Swoim zasięgiem grupa objęła obszar o charakterze wyłącznie wiejskim. W promowanych działaniach bazuje na walorach przyrodniczych ziemi czarnkowsko-trzcianeckiej, podkreślając zalety: Puszczy Noteckiej, Dolny rzeki Noteć, Drawieńskiego Parku Narodowego oraz wzgórz i doliny „Szwajcarii Czarnkowskiej”. Wykorzystując naturalne atuty regionu, dąży do rozwoju funkcji turystycznych tego obszaru, akcentuje rozwój zrównoważony z wykorzystaniem zasobów naturalnych, ale przy pełnym ich zachowaniu, stara się wpływać na poprawę jakości życia mieszkańców, angażować ich w lokalne inicjatywy oraz pobudzać szeroko rozumiany kapitał społeczny. Ten ostatni cel realizowany jest za pośrednictwem organizowanych i prowadzonych bezpłatnych szkoleń związanych z przygotowaniem projektów, zarządzaniem nimi i promocją, ale też ze składaniem indywidualnych wniosków aplikacyjnych oraz późniejszym rozliczaniem otrzymanych dotacji. Grupa organizuje liczne zjazdy o charakterze spotkań, szkoleń, warsztatów i konferencji (m.in. w 2010 r. promującą aktywną rekreację „Pieszko, konno, kajakiem, na rowerze”). Do istotnych działań grupy należy też aktywizowanie społeczności lokalnej, co zaowocowało m.in. powstaniem „Szkoły Liderów Lokalnych”, zorganizowaniem warsztatów kulinarnych, florystycznych, wokalnych i fotograficznych. Jeszcze innym przejawem zaangażowania grupy w sprawy lokalne jest promowanie wolontariatu (konferencja „Wolontariat jest OK!” oraz Międzynarodowy Dzień Wolontariatu). Na podkreślenie zasługuje również organizowanie przez grupę i częściowe finansowanie wielu lokalnych imprez kulturalnych takich, jak m.in. „Agro Targi”, „Kiermasz produktu Lokalnego” i inauguracja „Sezonu Turystycznego”.

Innym przykładem zaangażowania na rzecz rozwoju społeczności lokalnej, z akcentem na rozwój gospodarki rybackiej jest powstanie w 2009 r. Stowarzyszenia Lokalna Grupa Rybacka „Warta-Noteć”. Organizacja objęła swoim zasięgiem nie tylko powiat czarnkowsko-trzcianecki, ale również szamotulski integrując w swoich szeregach gospodarstwa rybackie z terenów położonych nad rzekami Noteć i Warta, na terenie w dużej części objętej programem Natura 2000. Stowarzyszenie Warta-Noteć oparło swoje podstawy o założenia osi 4 programu „Leader+”, „Zrównoważony rozwój obszarów zależnych od rybactwa”. Zintegrowało to zarówno władze lokalne, jak i przedstawicieli sektorów społecznego i gospodarczego z terenu obu powiatów. W efekcie w skład stowarzyszenia weszły 62 podmioty. W większości małe gospodarstwa produkujące na własne potrzeby, ale w grupie tej znalazły się też 3 podmioty nastawione na produkcję rynkową (około 95 ton ryb rocznie uzyskiwanych w produkcji stawowej). Stowarzyszenie działa nie tylko na rzecz rozwoju gospodarki rybackiej regionu (wdrażając w tym celu programy rozbudowy urządzeń hydrotechnicznych i melioracyjnych oraz dążąc do poszukiwania nowych ryków zbytu), ale również intensyfikując działania przedsiębiorcze młodzieży ukierunkowane na powstawanie miejsc pracy w sektorze turystycznym. Ponadto, propaguje zdobywanie dodatkowych kwalifikacji dla właścicieli małych, niedochodowych gospodarstw, aby w efekcie umożliwić im przekwalifikowanie się lub dywersyfikację działalności, co wpłynęłoby na poprawę ich warunków bytowych. Wśród działań rozwijających przedsiębiorczość sektora jest również promocja przetwórstwa ryb (wędzarnie, małe zakłady przetwórstwa), a docelowo zakłada się wykorzystanie lokalnych, unikatowych technologii i receptur do przygotowania i opatentowania produktów regionalnych. Istotnym aspektem działań stowarzyszenia jest też praca nad wzmocnieniem więzi oraz wymiany doświadczeń w grupie rybaków oraz instytucji z nimi współpracujących.

Spośród innych działań produkcji rolniczej dużym stopniem zaangażowania w rozwój lokalnych inicjatyw wyróżniają się producenci trzody chlewnej. Ich działalność zaowocowała powstaniem Grupy Producentów Trzody „Noteć”. W praktyce okazało się jednak, że podobnie jak w przypadku wielu grup w kraju, formalne zrzeszenie się producentów napotkało na silne bariery o charakterze mentalnym i grupa uległa reorganizacji, w efekcie której jej uczestnikami pozostały tylko gospodarstwa silne i bardzo silne zainteresowane wspólną organizacją zaopatrzenia w środki produkcji oraz zbytem produktów.

Charakterystyka przyrodnicza regionu sprawia (dorzecze Noteci, Puszcza Notecka, obszary objęte programem „Natura 2000”), że na terenie powiatu relatywnie dobrze rozwinięta jest działalność agroturystyczna. Stanowi ona dla wielu gospodarstw dodatkową działalność dochodową, znacznie poprawiając warunki życia mieszkańców powiatu.

Jakkolwiek na terenie powiatu powstało kilka prężnie działających organizacji, które w sposób bezpośredni lub pośredni kształtują poziom życia mieszkańców to jednak warto podkreślić, że do ich zainicjowania przyczyniła się niewielka grupa osób, które określić można jako lokalnych liderów dzia-

łania. Oceniając zagadnienie przez pryzmat stopnia powszechności postaw przedsiębiorczych można stwierdzić, że odsetek rolników-przedsiębiorców aktywnie zainteresowanych rozwojem społecznym jest niewielu. Optymistycznie można przyjąć, że odsetek ten nie przekracza 3-5%. Niemniej są to osoby na tyle dynamicznie działające i angażujące się wielokrotnie w lokalne inicjatywy, że efekty ich pracy są widoczne nie tylko na skalę lokalną, ale również poza nią. To ta wąska grupa osób sprawia, że kapitał społeczny lokalnego środowiska wciąż jest stymulowany, a w efekcie rozwija się z korzyścią dla całej zamieszkującej powiat ludności.

Podsumowanie

Rozwój przedsiębiorczości zależy od wielu czynników zewnętrznych, które odgrywają szczególną rolę z punktu widzenia aktywizowania zasobów znajdujących się na wsi. Do czynników tych należą, obok zasobów kapitału ludzkiego (wykształcenie, wartości kulturowe, system zachowań społecznych czy obyczaje) i zasobów środowiska naturalnego (jakość przestrzeni produkcyjnej, dostępność zasobów naturalnych itp.) – aktywność państwa i samorządów lokalnych w zakresie rozwoju infrastruktury formalno-prawnej i organizacyjno-technicznej. Niemniej jednak rozwój społeczny regionu w najistotniejszy sposób wiąże się z egzogenicznym charakterem przedsiębiorczości rolników – lokalnych liderów działania. To ich praca poza własnym gospodarstwem przynosi efekty w postaci angażowania innych, często biernych współobywateli regionu, wskazuje im nowe drogi rozwoju, możliwości zmiany stylu i warunków życia. Jakkolwiek grupa lokalnych liderów jest na ogół nieliczna to determinacja i poświęcenie we wdrażaniu lokalnych inicjatyw sprawia, że efekty współdziałania sektorów prywatnego, społecznego i publicznego przyczyniają się do trwałej poprawy warunków życia społecznego i rozwoju gospodarczego całego regionu.

Literatura

- Barcik A.** 2008: Paradygmat etyki w polskich przedsiębiorstwach. [W:] Centrum Etyki Biznesu Akademia Leona Koźmińskiego [www.cebi.pl].
- Dietl J.** 1994: Przedsiębiorczość, przedsiębiorca, menedżer w warunkach potęgającej się konkurencji oraz globalizacji rynku. Wykład inauguracyjny, październik. [www.new.ap.edu.pl].
- Duczowska-Małysz K.** (red.). 1993: Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich. W stronę wsi wielofunkcyjnej. IRWiR PAN, Warszawa.
- Fedyszak-Radziejowska B.** 2002: Przedsiębiorczość wiejska w Polsce i krajach Unii Europejskiej. IRWiR PAN, Warszawa.
- Fedyszak-Radziejowska B.** 2000: Społeczność lokalna a rozwój przedsiębiorczości. [W:] Rozwój przedsiębiorczości na terenach wiejskich wschodniego i zachodniego pogranicza (red. M. Kłodziński., A. Rosner). IRWiR PAN, Warszawa.
- Frąckowiak W., Żak J.** 1999: Wiedza przychodzi wraz z awansem. [W:] Polscy menedżerowie, zarządzanie w czasach zmian (red. E. Barcik). IRWiR PAN, Warszawa.
- Kłodziński M., Rosner A.** 2000: Rozwój przedsiębiorczości na terenach wiejskich wschodniego i zachodniego pogranicza. IRWiR PAN, Warszawa.
- Marcysiak A., Szarek S.** 2006: Oddziaływanie cech jakościowych kapitału ludzkiego na wyniki ekonomiczne gospodarstw rolnych. *Rocz. Nauk. SERiA*, t. XI, z. 1, 256-261.
- Nowak A.** 2009: Kwalifikacje rolników czynnikiem rozwoju gospodarstw rolnych. *Acta Oeconomia*, 83, 107-116
- Spychalski G.** 2005: Mezoekonomiczne aspekty kształtowania rozwoju obszarów wiejskich. IRWiR PAN, Warszawa.
- Stańko A.** 2009: Przedsiębiorczość jako czynnik rozwoju obszarów wiejskich. *Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie, Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*, 79, Warszawa, 99-109.
- Stawicka E.** 2009: Kapitał ludzki w indywidualnych gospodarstwach rolnych (na przykładzie województwa mazowieckiego). *Prace naukowe, SGGW w Warszawie*, 40. *Zrównoważony i trwały rozwój wsi i rolnictwa*, 157-166.

Summary

In this article the nature of farmers entrepreneurship and its importance for social development of region was presented. The exogenous character of entrepreneurship as an factor stimulating development of local organizations was stressed. This kind of entrepreneurship directly and indirectly influences the improvement of socio-economical situation of region.

Adres do korespondencji:

dr Magdalena Kozera
 Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu
 Wydział Ekonomiczno-Społeczny
 Katedra Ekonomiki Przedsiębiorstw Agrobiznesu
 ul. Wojska Polskiego 28
 60-637 Poznań
 e-mail: mkozera@up.poznan.pl